

Д. С. Півнєв
асп. II року навчання
спеціальність «Право»
Науковий керівник: д. ю. н., проф. О. А. Чуваков

УРАЗЛИВИЙ СТАН ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації, яке триває вже два роки, все більше розкриває соціальні проблеми, які у правовому вимірі пов'язані із конституційними цінностями та відповідним невід'ємним правом особи на життя та повагу до своєї гідності. Військові дії та перманентні ракетні обстріли, які відбуваються на території нашої держави, безпосередньо впливають на стан здоров'я (фізичний та психоемоційний) та створюють складні життєві обставини. Непоодинокі випадки залишення свого місця проживання (виїзд з територій, де ведуться бойові дії, прифронтових населених пунктів; руйнування або пошкодження житла тощо) і початок життєдіяльності в новому місці збільшують ризики стати жертвою торгівлі людьми саме через уразливий стан.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) однією із кваліфікуючих ознак такого кримінального правопорушення як торгівля людьми визначає уразливий стан особи. Примітка статті 149 КК України надає тлумачення уразливого стану особи як зумовленого фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стану особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [1, ст. 149].

Уразливий стан особи є оціночною категорією і не має конкретних ознак, які б дозволяли чітко визначити критерії для характеристики стану особи як уразливого. Такий підхід законодавця щодо дефініції «уразливий стан особи» надає органу досудового розслідування та суду широкий діапазон юридичного

розсуду для оцінки стану потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, в залежності від умов фактичної ситуації, яка склалась.

Застосування такого методу наукового пізнання як аналіз дозволяє класифікувати уразливий стан на підставі критерію пов'язаності із потерпілою особою:

1) зумовлений суб'єктивним фактором (стан, пов'язаний із позбавленням або обмеженням здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям). Такий стан може бути викликаний як психологічними (наявність особливостей розвитку психіки, травмуючих ситуацій, розладів особистості або психопатій, загострень психічних захворювань тощо), фізіологічним особливостями (фізична хвороба, вади фізичного розвитку та інші). Крім того, виокремлюють зовнішні обставини уразливого стану, які не обумовлені особистісними характеристиками особи, а мають вплив ззовні. До них можна віднести доведення особи до безпорадного або несвідомого стану, наприклад, із застосування алкогольних, наркотичних або фармацевтичних засобів, під дією яких людина не може контролювати свої дії та чинити опір;

2) зумовлений об'єктивним фактором (збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин). Як свідчить усталена судова практика та соціально-правові дослідження у сфері протидії торгівлі людьми, до таких обставин належать, зокрема, але не виключно: скрутне матеріальне становище внаслідок втрати стійких соціальних зв'язків (роботи, житла, родини); необхідність великої суми грошей на лікування себе або близької особи; перебування на утриманні особи неповнолітніх або непрацездатних осіб; відсутність у особи постійного місця проживання; наявність великого боргу тощо.

Іноді вказані фактори можуть застосовуватись у сукупності, тому вважається за доречне виділити їх також у змішану форму, коли одночасно може бути застосовані суб'єктивні та об'єктивні фактори (наприклад, неможливість чинити опір насильницьким діям щодо примушування до жебрацтва внаслідок

фізичних вад та скрутного матеріального становища у зв'язку із неможливістю знайти роботу через ці ж самі вади).

Висновок про наявність або відсутність уразливого стану потерпілої особи в рамках суб'єктивного фактору, за загальним правилом, має підтверджуватись проведеною у кримінальному провадженні експертизою (медичною, психологічною, психіатричною, комплексною).

Якщо ж мова йде про збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин, то призначення експертного дослідження у даному випадку не є обов'язковим. Як приклад такої ситуації, то можна навести висновки Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 750/5031/18 (провадження № 51-2761км21). Суд зазначив, обвинувачені усвідомлювали мету своїх дій та діяли заради її досягнення – сексуальної експлуатації в ОАЕ жінок, яких вони підшукували і сприяли їх виїзду з такою метою. Вчиняючи ці дії для вербування потерпілих, вони не володіли іншою інформацією про матеріальний стан цих осіб, окрім тієї, яку надавали їм самі потерпілі. А тому сприймали їхній стан як уразливий та вдалий для вербування. Водночас твердження в касаційній скарзі захисника про необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи для підтвердження уразливого стану потерпілих є безпідставними. Оскільки такий стан, який позбавляв або обмежував їхню здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, не був зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами [2].

Наразі кількість ситуації щодо використання уразливого стану у вигляді збігу тяжких обставин (особистих, сімейних або інших) невпинно росте, додаючи різні їх види, що безпосередньо пов'язано із військовою агресією Російської Федерації та, як наслідок, тяжкою соціальною ситуацією у суспільстві (зростання безробіття та бідності, втрата житла та інше). Вказане повинно стати предметом наукового дослідження не тільки правової науки, а й психології та соціології.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n942> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043> (дата звернення: 20.03.2024).